

even denken...

VRAGENLIJST DENKPROCESSEN

Heleen van der Stege
Nicolette van de Kreeke
Gusta Schreiner
Marije Boonstra

INHOUD

Verantwoording

1. Dankwoord	5
2. Achtergrond	7
3. Normering van de VLDP	13
3.1. Methode normeringsonderzoek.....	13
3.2. De schalen en subschalen van de VLDP.....	13
3.3. Achtergrondkenmerken gerelateerd aan scores op de VLDP	14
3.4. Normering van de VLDP	15
4. Betrouwbaarheid van de VLDP	21
4.1. Betrouwbaarheid op basis van inter-itemrelaties	21
4.2. Interbeoordelaarsbetrouwbaarheid	22
4.2.1. Methode interbeoordelaarsbetrouwbaarheidsonderzoek	22
4.2.2. Resultaten interbeoordelaarsonderzoek	22
5. Validiteit van de VLDP	23
5.1. Begripsvaliditeit	23
5.2. Convergente validiteit.....	24
5.2.1. Samenhang met de WPPSI-III-NL.....	24
5.2.2. Samenhang met de Schlichting Test voor Taalbegrip.....	27
6. Handelingssuggesties	29
7. Algemene conclusies en discussie	31
8. Referenties	33

Handleiding

9. Handleiding voor de afname van de VLDP	35
Bijlagen	39
Bijlage I: Overzicht VLDP items.....	40
Bijlage II: VLDP scoreformulier.....	42
Bijlage III: Kwalitatieve analyse.....	48

Achtergrond

Vragenlijst Denkprocessen	
Construct:	Taaldenrelaties
Taalaspect:	Semantiek, syntaxis en pragmatiek
Doelgroep:	Kinderen met een normale taalontwikkeling en kinderen met een achterstand in de taalontwikkeling, waarbij het talige niveau tussen de vier en zeven jaar ligt.
Normen leeftijdsgroep:	Vier, vijf en zesjarigen
Afnameduur:	20-30 minuten
Wijze van afname:	Individueel
Benodigdheden:	Testafbeeldingen Scoreformulier Handleiding
Eerste druk:	1983
Tweede druk:	2014
Kwalificatieniveau testleider:	Logopedisten, klinisch linguïsten, (ortho)pedagogen, psychologen, intern begeleiders, remedial teachers
Gebruiksdoel / meetpretentie:	Algemeen beschrijvend, signalerend, indicatie voor behandeling

De Vragenlijst Denkprocessen is een instrument waarmee het taaldenken van jonge kinderen (4;0 – 7;0 jaar) in kaart gebracht kan worden. Het gaat hierbij niet om pure receptieve en productieve taalvaardigheden (taalbegrip en taalproductie), maar om taaldenkvaardigheden en talige cognitieve processen die van belang zijn om goed mee te kunnen komen in het onderwijs. De Vragenlijst Denkprocessen (VLDP) is een vragenlijst die de abstracte, talige denkprocessen bij kinderen meet. De VLDP geeft inzicht in het niveau waarop denkprocessen van kinderen plaatsvinden en in taal kunnen worden uitgedrukt, de zogenaamde taaldenrelaties (Van den Dungen, 2007). De VLDP wordt veel door logopedisten gebruikt, maar tot nu toe ontbrak een normering. Een vergelijkbaar instrument dat logopedisten een indruk geeft van de mogelijkheden van een kind om abstract te kunnen denken bestaat niet. Omdat de VLDP hierin voorziet is vanuit het Innovatiefonds van de CED-Groep in samenwerking met logopedieopleidingen van vier Hogescholen een onderzoek gestart om de VLDP van normen te voorzien voor vier-, vijf- en zesjarigen en psychometrische kenmerken van de VLDP in kaart te brengen.

De herziene VLDP

De herziene VLDP is genormeerd en gevalideerd. Bij de oorspronkelijke vragenlijst van Groenendaal & Colthof (1983; 1987; 1990) was dat nog niet het geval. Bij de herziene versie is dan ook een uitgebreide verantwoording en handleiding gekomen. De VLDP zelf heeft kleine wijzigingen ondergaan ten opzichte van de oude versie. De afbeeldingen in de nieuwe versie zijn in kleur en gemoderniseerd. Zo is bij de televisie nu een afstandsbediening getekend. Door de kleur zijn sommige zaken beter herkenbaar geworden zoals bijvoorbeeld het melkpak.

Uit een eerder onderzoek van Wolfram in 2011 onder 43 leerlingen naar de bruikbaarheid en de moeilijkheidsgraad van de items van de VLDP, bleek dat alle items nog goed bruikbaar waren. In de herziene VLDP zijn dan ook geen items verwijderd. Voor het normerings- en valideringsonderzoek zijn we uitgegaan van de herziene VLDP. Door de normering is de scoring wel gewijzigd. De totaalscore op alle items is in de herziene versie leidend geworden om te weten of een kind onder of boven het gemiddelde presteert. De oude categorieën 0-I en 0-R zorgden voor verwarring en is er nu gekozen voor een categorie 0 en een categorie R (zie tabel 16).

Gebruiksdoel

De toets wordt sinds de experimentele uitgave in 1983 gebruikt door logopedisten om een beter beeld te krijgen van het talig denkvermogen van kinderen. De VLDP is een toets die in het licht van de recente ontwikkelingen op het gebied van de verrijking in het voor- en vroegschoolse aanbod voor kinderen een belangrijke rol kan spelen. De toets kan gebruikt worden bij evaluatie van trainingen of interventieprogramma's voor zwakfunctionerende kleuters. De toets is geschikt voor algemeen beschrijvend en signalerend gebruik en geeft een indicatie van gemiddeld, bovengemiddeld of benedengemiddeld functioneren op het gebied van taaldenken. De toets is niet geschikt om beslissingen te nemen op het gebied van verwijzingen naar speciaal onderwijs. De toets geeft met name logopedisten een instrument in handen om een beeld te krijgen van het abstracte denkniveau van het kind. De uitslag van de toets kan een indicatie om zijn meer aandacht te geven aan de communicatie met het kind, gericht op het taaldenken.

De vragenlijst denkprocessen is gebaseerd op de Denkstimulerende Gesprekmethodiek, waarbij het denken van kinderen wordt gestimuleerd door middel van het voeren van een denkgesprek. De grondlegger van deze methodiek, Marion Blank (1973) constateerde in de Verenigde Staten dat er in het onderwijs veel kennisvragen worden gesteld en relatief weinig vragen die kinderen aanmoedigen tot nadenken. Lange tijd kwam 'denken en redeneren' niet voor in het curriculum. Hamers & Overtoom (1997) stelden in het verleden al vast dat denkvaardigheden in het onderwijs een belangrijke plaats verdienen en dat leerlingen moeten worden toegerust met mogelijkheden tot het afwegen en beargumenteren van keuzes en het identificeren en oplossen van problemen door logisch redeneren.

De laatste jaren is er in het onderwijs meer aandacht voor taaldenken. Het onderwijs in de Nederlandse taal is erop gericht dat kinderen in de beheersing van deze taal in en buiten school steeds competentere taalgebruikers worden. Deze competentie is sterk verbonden met logisch denken. In de kerndoelen Nederlands van de Stichting Leerplan Ontwikkeling (Ministerie van OCW, 2006) vinden we de taaldenkrelaties terug onder kerndoel 2 voor het primair onderwijs: *De leerlingen leren zich naar vorm en inhoud uit te drukken bij het geven en vragen van informatie, het uitbrengen van verslag, het geven van uitleg en het instrueren.* In de leerlijn die daarbij hoort staat per twee leerjaren de ontwikkeling beschreven: bij het spreken worden zowel eenvoudige als complexe cognitieve taalfuncties gebruikt; de context en het hier en nu worden gaandeweg steeds minder belangrijk. In groep 1 - 2 zijn de taalfuncties contextafhankelijk en zijn ze verbonden aan het hier en nu. In groep 7 - 8 zijn de taalfuncties niet langer contextafhankelijk: ze kunnen ook betrekking hebben op een (verafgelegen) omgeving, verleden en toekomst. Kortom, leren denken is een belangrijke competentie die ook past bij het onderwijs van de toekomst, de zogenaamde 21^e-eeuwse vaardigheden of advanced skills (Joosten e.a., 2013).

Van denken naar taal

De taaldenkontwikkeling start op vroege leeftijd als kinderen de dingen om hen heen gaan waarnemen. Piaget (1955; 1969) was de grondlegger van de theorie over de denkontwikkeling van het kind. Volgens Piaget is het denken opgebouwd uit schema's met één centraal thema. Schema's kunnen veranderen en in complexiteit toenemen door het invoegen van nieuwe informatie aan een bestaand schema (assimilatie) of het aanpassen van oude informatie aan de hand van nieuwe informatie in een bestaand schema (accommodatie). Tijdens hun

ontwikkeling leren kinderen hun omgeving te begrijpen en te organiseren, waarbij de schema's zorgen voor een basis van duidelijkheid en structuur. Door het veranderen en bijstellen van de schema's, wordt de kennis van kinderen steeds breder en complexer. Belangrijk in de theorie van Piaget is dat het kind een actief verwerker is van zijn eigen ervaringen. Ook in het verwerven van taal heeft een kind een actieve rol. Het denken ontwikkelt zich vanuit concreet handelen naar abstractie.

Ook bij een andere grondlegger van de ontwikkelingspsychologie Vygotsky (1962) is taal een belangrijk onderdeel van de ontwikkeling van het kind. Taal en denken beïnvloeden elkaar wederzijds: taal wordt een cognitieve vaardigheid en het denken wordt verbaal. Materiële handelingen worden mentale handelingen. Het kind neemt ervaringen en betekenissen op in zijn of haar bewustzijn. Vygotsky noemt dat het proces van de interiorisatie (verinnerlijking). Om verder te komen in de ontwikkeling is volgens Vygotsky belangrijk dat het onderwijs zich richt op de zone van de naaste ontwikkeling. Dit is het terrein wat een kind nog net niet zelfstandig kan, maar wel met de hulp van een volwassene of een kind met een hoger ontwikkelingsniveau.

Naast de cognitieve ontwikkeling is de ontwikkeling van taalvaardigheden bij een kind een belangrijke component van de gehele ontwikkeling (Bishop & Norbury, 2008). Jonge kinderen maken een grote ontwikkeling door in hun eerste vijf levensjaren op het gebied van taal. Als pasgeborenen zijn ze niet in staat om te praten en ze begrijpen ook de gesproken woorden van mensen uit hun omgeving niet. Zes jaar later hebben de opgegroeide baby's een taalvermogen waarvan veel aspecten vergelijkbaar zijn met het taalvermogen van volwassenen. Gedurende deze eerste jaren doorlopen kinderen een chronologisch proces waarin eerst begonnen wordt met klanken, losse woorden en korte zinnen. Tegen het einde hebben kinderen enig besef van grammatica en zijn ze in staat goed opgebouwde zinnen te formuleren (Berk, 2000). Opvallend is dat gedurende de jaren van ontwikkeling de taalvaardigheid niet alleen voor taal, maar voor steeds meer verschillende functies ingezet kan worden.

Cognitie is belangrijk voor de taalontwikkeling. Een aantal cognitieve mijlpalen is noodzakelijk om taalvaardigheden te ontwikkelen. Twee voorbeelden van dergelijke mijlpalen zijn: de ontwikkeling van symbolisme en objectpermanentie. Het symbolisme, wat vaak binnen een leeftijd van twee tot vier jaar tot stand komt, geeft een kind het besef dat woorden iets betekenen en ergens voor staan. Zonder dit besef is het voor een kind lastig om een woord met zijn betekenis goed te gebruiken en dus is het voor de taalontwikkeling noodzakelijk dat het symbolisme ontwikkeld is. Voor de objectpermanentie, die vaak binnen de eerste twee levensjaren tot stand komt, geldt hetzelfde principe. Voor een juist gebruik van taal is het namelijk noodzakelijk om te begrijpen dat een object nog steeds bestaat en hetzelfde heet, ook al is het uit beeld (geweest). Relevante cognitieve kennis is nodig om taalvaardigheden verder te kunnen ontwikkelen.

Van taal naar denken

Naarmate kinderen ouder worden, zien we dat taalvaardigheden belangrijk zijn voor het verwerven van kennis en dus van invloed zijn op de cognitieve ontwikkeling. Taal is een middel dat gebruikt wordt om de omgeving te ordenen. Door vragen te stellen, te luisteren en te praten, leren kinderen over de wereld om hen heen. Met behulp van deze nieuwe kennis, kunnen ze hun bestaande schema's aanvullen en aanpassen en op die manier een completer en duidelijker beeld vormen van de omgeving (Berk, 2000). De taal heeft een communicatieve en een sociale en functie, maar kan ook gebruikt worden om hogere cognitieve ontwikkelingsniveaus te bereiken. Er is sprake van wederzijdse en beïnvloeding van cognitie en taal.

Taaldenken

Er is zowel een relatie van denken naar taal, als van taal naar denken. Het gebied van de taal kan onderscheiden worden in drie onderdelen: taalvorm, taalinhoud en taalgebruik (Van den Dungen, 1993; Lahey, 1988). Kinderen maken zich min of meer spelenderwijs de taal eigen. Niet alle kinderen ontwikkelen zich echter in een zelfde tempo. De inter-individuele variatie is groot, waardoor de grens tussen een vertraging die nog binnen de natuurlijke variatie valt en een taalachterstand die aanleiding moet zijn tot interventie, soms moeilijk te trekken is. Het is

vaak onduidelijk of er sprake is van een achterstand die weer ingehaald kan worden of een taalontwikkelingsstoornis. Ook bij een stoornis is vaak niet duidelijk wat er precies aan de hand is. We weten vaak alleen dat de taalproductie of het taalbegrip zich anders of langzamer ontwikkelt als we het kind vergelijken met leeftijdsgenootjes. Ernstige taalachterstanden in de kinderleeftijd kunnen een negatieve invloed hebben op de verdere ontwikkeling van het kind.

Taalontwikkelingsstoornissen worden vaak ingedeeld in productie- en receptiestoornissen, overeenkomstig de moeite die een kind kan hebben met taal uiten en/of taal begrijpen.

Ook taalstoornissen kunnen worden onderscheiden in stoornissen in de taalvorm, de taalinhoud en het taalgebruik. Volgens de indeling uit de linguïstiek spreken we dan van stoornissen in grammatica (taalvorm), semantiek (taalinhoud) en pragmatiek (taalgebruik/interactie). Deze aspecten zijn tijdens de ontwikkeling voortdurend met elkaar in wisselwerking (Van den Dungen, 1993; 2007). Dit geldt niet alleen voor kinderen met taalstoornissen maar voor alle kinderen.

De VLDP is een vragenlijst om het taaldenken in kaart te brengen. Het terrein van de VLDP is voornamelijk gelegen in het gebied van de taalinhoud. Bij taalinhoud staat het begrijpen van en produceren van semantische relaties op de voorgrond. Het taaldenken ontwikkelt zich in sociale communicatie met volwassenen en andere kinderen. Deze communicatie vindt doorgaans spontaan plaats, maar kan ook gericht gebruikt worden. Een voorbeeld daarvan is de Denkstimulerende Gesprekmethodiek. De DGM is gericht op deze semantische relaties en heeft tevens aandacht voor de pragmatiek.

Denkstimulerende Gesprekmethodiek

De Vragenlijst Denkprocessen is gebaseerd op de Denkstimulerende Gesprekmethodiek (DGM) van Marion Blank, een Amerikaanse psychologe die kinderen met een achterstand wilde stimuleren in de taalontwikkeling en cognitieve ontwikkeling (Blank, 1973; Blank, Rose & Berlin, 1978; Blank & Marquis, 1987). In het handboek DGM in de praktijk (Van Bokkem & Van der Velden, 1994) wordt dit als volgt uitgelegd:

“Marion Blank ging er van uit dat een achterstand in taalontwikkeling en cognitieve ontwikkeling wordt veroorzaakt door de aard en inhoud van de communicatie in het directe leefmilieu van het kind. Het kind leert soms niet omgaan met taal als middel om de wereld te ontdekken en ervaringen te ordenen. Zij noemt dit het ontbreken van een ‘internal mental set’. Als gevolg hiervan krijgt een kind een tekort aan ‘abstract attitude’: Het kind begrijpt en gebruikt de taal niet of onvoldoende, als die taal refereert aan situaties en gebeurtenissen, die niet aan het hier en nu gebonden zijn. De taal wordt voornamelijk uitgedrukt om aan primaire behoeften te kunnen voldoen. Door Denkstimulerende Gesprekstechniek leert een kind om op een steeds hoger abstractieniveau denkwerk te verrichten, waardoor het zijn waarnemingen en ervaringen beter kan rangschikken en de wereld om zich heen beter kan structureren. Als middel om denkprocessen te ontwikkelen wordt taal gebruikt” (p. 7).

Sociale interactie is onder andere een middel om het denken te stimuleren. Door middel van een gesprek wordt een kind gestimuleerd abstract te denken en op die manier het abstracte denkniveau te verbeteren (Van de Kreeke-Alfrink, 2009). Abstract denkvermogen is belangrijk in de ontwikkeling van een kind om de wereld te begrijpen en wanneer dit niet voldoende ontwikkeld is, kunnen problemen ontstaan. Zo kan het onvermogen om abstract te denken er toe leiden dat nieuwe ervaringen niet goed kunnen worden opgenomen in de bestaande schema's en een kind moeite krijgt met het leren van nieuwe dingen. De Denkstimulerende Gesprekmethodiek is een methodiek die met behulp van vraagstellingen kinderen helpt het abstracte denkvermogen te vergroten. Met de DGM wordt een beroep gedaan op een hogere cognitieve denkvaardigheid door middel van een gesprek (Van de Kreeke-Alfrink, 2009). Uit een onderzoek van Bogers, Burger & Duijff (2007) bleek dat het mogelijk is om met een kortdurende behandeling van vier weken de taaldenkrelaties te verbeteren op het gebied van ordenen en redeneren.

Vragenlijst Denkprocessen

Omdat denken en taal sterk met elkaar verbonden zijn is het belangrijk om een instrument te hebben waarmee achterstanden in taaldenkprocessen opgespoord kunnen worden.

De vragenlijst denkprocessen is sterk gekoppeld aan de Denkstimulerende GespreksMethodiek. Marion Blank (1973; 1978) rangschikt de denkvragen in vier taaldenk niveaus. Hoe hoger het niveau des te meer er een beroep wordt gedaan op complexe en abstracte denkvaardigheden. Deze zelfde niveaus zijn terug te vinden in de Vragenlijst Denkprocessen.

Met de Vragenlijst Denkprocessen kan bekeken worden of een kind de beschikking heeft over taaldenkvaardigheden die van belang geacht worden voor de verbale dialoog tussen kind en opvoeder. De vier taaldenk niveaus kunnen als volgt worden beschreven:

I. *Matching perception*: iets benoemen

Een voorwerp, een figuur of een plaats wordt in zijn totaliteit ervaren, herkend en benoemd; belangrijk zijn de context en het hier-en-nu

II. *Selective analysis of perception*: beschrijven

De belangrijkste eigenschap van een voorwerp of het meest opvallende kenmerk van een activiteit wordt waargenomen en benoemd. Dit vergt al enig abstract denken.

III. *Reordering perception*: ordenen, begrip van tijd en volgorde

Informatie die niet duidelijk zichtbaar is, moet worden afgeleid uit de waarneming.

De taal wordt een middel om de werkelijkheid te ordenen en handelingen te organiseren en te sturen.

IV. *Reasoning about perception*: redeneren

De relatie tussen waarneming en taal is echt abstract. Hierbij staan reflecteren en redeneren centraal.

In Tabel 1 is weergegeven welke cognitieve vaardigheden bij de vier abstractieniveaus horen.

Tabel 1: Onderliggende vaardigheden van de abstractieniveaus

Abstractieniveau		Onderliggende vaardigheden
I	Benoemen	<ul style="list-style-type: none">· Benoemen· Opzoeken· Nazeggen· Herinneren n.a.v. zintuiglijke informatie
II	Beschrijven/analyseren	<ul style="list-style-type: none">· Beschrijven· Begrippen· Verschillen· Categoriseren· Bewustzijn van taal· Herinneren n.a.v. auditieve informatie
III	Ordenen	<ul style="list-style-type: none">· Overeenkomsten· Uitsluiten· Definiëren· Rolnemen· Ordenen, volgorde en tijd· Uitvoeren (van opdrachten)· Opzoeken (Integreren van verbale en visuele informatie)
IV	Redeneren	<ul style="list-style-type: none">· Redeneren (oorzaak- gevolg)· Kiezen (middel- doel)· Formuleren van oplossingen· Verklaren/ motiveren· Voorspellen

De score op de VLDP geeft een indicatie van het vermogen van een kind om abstract te denken. De score op de toets geeft aan of het kind een beroep doet op het eigen oplossend vermogen of dat het talig denken nog voornamelijk is gebaseerd op kennis, geheugen en woordenschat.

De scores op de toets geven aan welke onderdelen gestimuleerd kunnen worden.

In Bijlage I is een overzicht te vinden met alle items.

